

Famílies, jerarquies i gènere

Una aproximació des de la perspectiva femenina

Treball final del grau en Antropologia social i cultural

Marta Buján Rosa

marta.bujanr@gmail.com

Curs acadèmic: 2014-15

Tutor: Ferran Estrada

ÍNDIX

1) Introducció.....	3
2) Aproximació a la metodologia	4
3) Presentació dels casos: les tres famílies	5
4) La construcció de les categories de gènere.....	8
4.1) Expectatives de gènere / idees associades	9
4.1.1) Treball domèstic, de cures i assalariat	9
4.1.2) Maternitat.....	13
5) Construcció de les jerarquies dins de les famílies	14
5.1) El gènere en la construcció de les jerarquies	16
5.1.1) Construcció de la norma.....	17
5.1.2) Construcció de les jerarquies segons el gènere.....	18
6) Conclusions	19
7) Bibliografia.....	21
ANNEX	23

Resum: El present article aborda la construcció de les jerarquies familiars des d'una perspectiva de gènere, en concret des de la perspectiva femenina. Per això s'observen també la construcció de les categories de gènere i les idees associades a cada gènere, amb una especial importància de la maternitat i del treball domèstic i assalariat. L'article és fruit de la recerca etnogràfica duta a terme amb tres famílies, cadascuna composta de tres generacions diferents, de classe obrera, establertes a la perifèria de Barcelona i d'origen immigrant andalús.

Paraules clau: Gènere, família, parentiu, jerarquia, estatus, poder, norma.

1) Introducció

L'objecte d'estudi del meu treball és conèixer com es construeixen les jerarquies familiars, els rols de gènere i les seves transmissions, donant especial importància a les categories de gènere. El subjecte d'estudi ha sigut tres famílies amb uns trets en comú: origen immigrant del Sud d'Espanya establertes a l'àrea metropolitana de Barcelona, de tres generacions i de classe baixa. Totes les meves informants són dones perquè m'he centrat en la perspectiva femenina, en les seves experiències i percepcions. A l'apartat següent es troben les famílies descrites més detalladament ¹.

“Si la família es constitueix com a cèl·lula bàsica de l'ordre social [...] haurà d'organitzar-se curosament la seva estructura i distribuir [...] els papers de tots aquells que es trobin implicats [...] Serà precís establir una estructura jeràrquica” (Roca, 1996: 259). Com “els sistemes de parentiu classifiquen a les persones i, per consegüent, creen diferències entre elles” (Moore, 1991: 80) m'he interessat en veure quines eren aquestes diferències i com i perquè es creaven, com són construïdes les jerarquies, amb un èmfasi especial en les categories de gènere.

Henrietta Moore destaca que els estudis tradicionals dels sistemes de parentiu en l'Antropologia deixen de banda a les dones, especialment com a actors o creadors socials independents. Això pot ser degut a l'opinió generalitzada de que l'àmbit domèstic, que tradicionalment s'ha associat a la dona i a la seva esfera d'actuació, ja

¹ Consultar Annex.b: Les famílies

era conegut i no tenia el mateix interès que l'àmbit públic. Amb tot això s'ha tendit a passar per alt activitats i relacions que han dut a terme les dones que poden ser també de gran importància (Moore, 1991: 81-82). Amb aquest treball vull donar una perspectiva actualitzada del paper de les dones en els sistemes de parentiu d'un context de classe baixa, de la perifèria de Barcelona i d'origen immigrant andalús.

2) Aproximació a la metodologia

Com ja he mencionat abans, en aquest treball m'he centrat en tres famílies, cadascuna composta de tres generacions. He dut a terme nou entrevistes, tres d'elles dividides en dues sessions. He entrevistat a tres dones de cada una de les tres famílies², cada una de les tres d'una de les tres generacions diferents perquè m'interessava tenir una perspectiva de canvi generacional. Les entrevistes dividides en dues sessions van ser les tres primeres i això em va servir per acabar de formular les preguntes i seguir un patró més uniforme i concret a la resta d'entrevistes. Les primeres sessions van tenir una durada de dues hores aproximadament, mentre que les segones van ser més curtes, dues d'una hora i una altres de quaranta-cinc minuts. Les altres sis entrevistes van tenir una durada aproximada de dues hores. He consultat tres entrevistes més que vaig dur a terme l'any passat per un altre treball que m'han servit per complementar alguns aspectes concrets.

Tot i que les entrevistes han sigut la meua principal font d'informació, he dut a terme unes observacions que m'han servit per contrastar el discurs i les pràctiques de les informants, complementar informacions i poder observar el punt de vista d'altres membres de la família, tot i que d'una manera més genèrica. "Hi ha tota una sèrie de fenòmens de gran importància que no poden recollir-se mitjançant interrogatoris ni amb l'anàlisi de documents, sinó que han de ser observats en la seva plena realitat" (Malinowski, 1973: 36). En total he dut a terme nou observacions més els moments que envoltaven les entrevistes, que es van convertir en petites observacions: arribar a la casa, trobar a altres familiars a part de a l'informant, converses informals abans i després de començar les entrevistes tant amb les informants com amb altres familiars... He dut a terme quatre observacions amb la família López: dos sopars i

² Consultar Annex.a: Les informants

dos aniversaris. Un dels sopars amb els avis, Jose i Mari i un altre amb tota la família menys amb Rafa, Pauli i els seus fills, els dos a casa dels avis. Els aniversaris han sigut el de Carmen i Mari, el primer a casa dels avis amb tota la família menys Rafi i el segon a casa de Mari amb tota la família menys Rafa, Pauli, Paula i Rafi. Amb la família León he fet tres observacions: un aniversari, una calçotada i un sopar. L'aniversari era el d'Anna i es va dur a terme a casa seva amb tota la seva família, el sopar va ser un sopar de diari a casa de les informants Luis i Anna, on era també el seu germà Antonio, i la barbacoa va ser amb tota la família menys Antonio (pare) i es va dur a terme a un espai habilitat per barbacoes a Sant Feliu de Llobregat. Amb la família Cañas he dut a terme tres observacions: un sopar, un dinar i un berenar. Les tres observacions es van dur a terme a casa de les informants Cristina i rebecca, el berenar amb elles dues soles i el dinar i el sopar també amb Luís Alberto i María.

3) Presentació dels casos: les tres famílies

El camp és el referent empíric, la porció del real que es desitja estudiar. La delimitació d'aquesta porció és construïda activament en la relació entre l'investigador i els actors socials (Guber, 2004: 47).

El concepte de família no es pot definir de manera universal, ja que no hi ha cap funció global que sigui suficient per definir-la així. M'he basat en la idea de família de la nostra societat, on és percebuda com a grup reconegut socialment que crea una identitat basada en el parentiu i configura una unitat per al manteniment i reproducció de les persones. He estudiat tres unitats familiars de tres generacions (veure annex).

La família López està composta per vint-i-quatre persones en total. Les informants d'aquesta família han delimitat als seus parents de manera diferent, a l'annex es troben detallades les diferències en la delimitació. Cap dels membres "en disputa" és consanguini i la seva elecció com a membre o no es basa en el grau de relació que té la informant amb el parent, veurem això més endavant. Aquesta família és originària d'un poble de Còrdova, on van néixer els avis i hi van viure fins que el seu primer fill ja havia nascut. Després van emigrar establint-se a Hospitalet de Llobregat, on van néixer la resta dels fills. El sistema d'herència és igualitari entre tots els germans i germanes, típic del sud d'Espanya, i el model familiar és el de família conjugal, és a

dir, el grup familiar es construeix a partir del matrimoni i desapareix amb la mort del supervivent dels conjugues fundadors (Estrada, 1998: 4-6). Les llars dels diferents membres de la família estan compostes per pocs membres i la unitat és conjugal, és a dir, les cases estan formades per un matrimoni/parella o un matrimoni amb fills, només una persona viu sola. La formació de les llars té una tendència neolocal (els parents s'establien molt a prop dels pares) i hi ha proximitat residencial (Reher, 1996: 158), amb només una excepció, Rafa i Pauli es van establir a un poble de Lleida amb els seus fills quan aquests eren petits. La llar de referència per a tota la família és la dels avis, on el fills van créixer, allà és on solen reunir-se tots i on celebren les festivitats.

La família León es compon de dotze persones i és originària d'un poble de Sevilla. Aquesta família es va establir a Hospitalet de Llobregat quan els tres fills ja havien nascut i eren petits, per tant, la primera generació en néixer a Catalunya és la tercera. En aquesta família el model familiar també és el de família conjugal i el sistema d'herència és igualitari. Les cases dels familiars estan compostes de pocs membres i la unitat és conjugal. La formació d'aquestes, al igual que amb la família López, és de tendència neolocal i hi ha proximitat entre les cases. La casa de referència, en aquest cas, és la de la informant ja que "*es la casa más grande y más acogedora*" (Luisa).

La família Cañas està composta per tretze persones. En aquesta família, al igual que a la família López, les informants han considerat de manera diferent (família o no) a alguna persona no consanguínia. El matrimoni fundador de la família Cañas, els avis, van emigrar a Catalunya des d'un poble de Còrdova mesos després de casar-se i es van establir a Cornellà, on ja van néixer els fills.

El sistema d'herència és igualitari i el model familiar és el de família conjugal. Com a les altres dues famílies, les cases es componen de pocs membres, la unitat és conjugal, la seva formació es neolocal i hi ha proximitat entre les cases. En aquesta família no hi ha una casa de referència.

La tendència de cases petites i d'unitat conjugal no és única d'aquestes tres famílies, ja que en els últims segles quan els hereus tenien un accés igualitari a l'herència, les cases tendien a ser petites (amb pocs membres) ja que normalment es configuraven a partir del matrimoni i eren compostes per la família conjugal (Reher, 1996: 35,54 i 67). En el meus casos d'estudi s'han donat, però, en la primera generació estudiada de cada una de les tres famílies els casos de que, després de que es produís el

matrimoni la parella residís temporalment a casa dels pares, ja que el vincle entre matrimoni i formació no té perquè ser immediat (Reher, 1996: 120) i que quan es va produir l'emigració cap a Catalunya, varies famílies conjugals van co-residir en la mateixa casa amb altres parents. En tots els casos va ser una situació temporal fruit de les difícils situacions econòmiques i duta a terme per la solidaritat familiar (voluntat de que tots els membres poguessin establir-se a Catalunya). Tot i això el model i l'ideari del que havia de ser la casa coincidia amb el conjugal: *“Estuvimos viviendo un tiempo con mis cuñados, nos llevabamos bien y era lo normal para nuestra situación, mucha gente lo hacía, pero nosotros queríamos vivir solos”* (María). En els últims anys ja no és necessari el matrimoni per conformar la casa, ja que a les tres famílies hi ha exemples de persones que no han format una casa a partir del matrimoni, però totes l'han format a partir de l'aparellament.

Tot i que la tendència va minvant amb el pas de les generacions, en aquestes famílies existeix un control social de l'aparellament. L'elecció del cònjuge és una elecció lliure però es fa sota la mirada de la família. Els diferents estadis de la relació fins al matrimoni comporten certs rituals (com el moment de conèixer als pares i a la resta de la família formalment, primeres festivitats en parella...) destinats a reforçar les relacions i facilitar l'accés del nou membre al grup domèstic. Els matrimonis d'aquestes famílies tendeixen a l'endogàmia local, l'homogàmia i, en la generació dels avis, també tendien al matrimoni dins dels límits del parentiu, amb algun matrimoni entre cosins germans (tot i que en aquest cas, això afectaria a dos grups de parents més ampli que no estudio en aquest treball).

L'endogàmia local és la tendència al matrimoni entre persones de la mateixa localitat, la qual cosa s'ha donat amb una única excepció en la segona generació. Cal dir que per als casos estudiats he adaptat “local” a persones originàries de llocs propers, de barris d'Hospitalet, Cornellà i Esplugues (els barris són confrontants). L'homogàmia, el matrimoni entre persones d'una posició socioeconòmica similar es dóna en tots els casos menys en un de la segona generació, on el cònjuge, tot i que ara presenta una posició econòmica similar, generalment ha gaudit d'una posició social diferent (Estrada, 1998: 33, 37 i 46). Les famílies que he estudiat són de classe obrera. Fins al moment, la filiació s'ha donat sempre dins del matrimoni.

4) La construcció de les categories de gènere

El gènere com a concepte epistemològic neix de la necessitat de separar les característiques biològiques (sexe) de les qualitats socials i culturals (gènere). Generalment el sexe només dona dues opcions, mascle i femella, i a partir d'aquí es fan les construccions d'home i dona, construccions socials que representen identitats col·lectives. "L'important és que la fisiologia ofereix una sèrie de possibilitats, però no prescriu la interpretació cultural" (Moore, 1991: 45). El nostre sexe determinarà el nostre gènere dins de la nostra cultura, i aquesta identitat de gènere construïda marcarà la manera en la que ens haurem de comportar i viure en aquest context. "El gènere, entès com una construcció social, cultural, simbòlica i històrica, apareix canviant en el temps, en l'espai i en el si d'una mateixa societat" (Roca, 1996: 14) i "el gènere sexual condicionarà les trajectòries vitals per l'atribució d'uns papers socials determinats" (Comas; Bodoqué; Ferreres; Roca, 1990: 29). Podem dividir el procés de construcció del gènere en tres nivells: el primer fa referència al procés de producció, construcció i configuració de l'entramat normatiu i la definició de normalitat, el segon nivell seria el de difusió i gestió de les normes construïdes anteriorment i el tercer seria el procés de recepció i apropiació de l'entramat normatiu per part de les persones (Roca, 1996: 15-16). He pres el concepte de gènere com a eina metodològica i categoria analítica, una perspectiva de gènere per entendre la subjectivitat del context estudiat i les categories construïdes. En el cas de les famílies estudiades trobem una identificació biològica i binària del sexe amb el gènere.

Com ja hem avançat abans, la construcció del gènere canvia en el temps i en l'espai. Les dues primeres generacions familiars han viscut el període franquista, per tant em sembla important tractar el discurs de la època sobre tot el referent al gènere. Durant aquest període el referent ideològic era l'Església Catòlica, i el seu discurs es basava en l'oposició del pecat a la virtut.

En aquesta lògica la dona era per naturalesa impura i inferior a l'home, agafant com a referent a Eva, el pecat, i el seu referent moral a seguir era la Verge Maria (pura, esposa, maternal, cuidadora...), era el que havia d'aconseguir per lliurar-se del pecat, la virtut. La imatge del gènere femení, per tant, és construït en relació a la seva

sexualitat. Durant la joventut el model era el de la puresa sexual, tant en homes com en dones, però la major responsabilitat requeia en les dones, eren considerades més vulnerables i rebien una major pressió per mantenir aquesta puresa sexual i major estigmatització en el cas de no aconseguir-lo. S'havia de conservar la virginitat fins al matrimoni, meta final i única del nuviatge. El matrimoni, unió indissoluble, representava la primera cèl·lula de l'ordre social i era el punt d'arribada comú per la majoria de la població. Era especialment important en el cas de les dones, ja que en el matrimoni podrien desenvolupar el paper que se'ls hi ha assignat. L'actitud davant el marit serà de submissió, dependrà d'ell tant econòmicament com moralment i es centrarà en la cura de la seva llar. A la cura de la llar s'unia la procreació, finalitat primordial del matrimoni i deure de les dones, i la cura dels fills. En quant al nombre de fills, els discursos del règim (com més fills millor) i de l'Església (acceptar tots els fills que Déu encomani) es contradeien amb les possibilitats econòmiques de les famílies de la època per mantenir a tants fills, així que tot i que el discurs del període era un a l'hora de la veritat les famílies van intentar adaptar la seva descendència més a les seves possibilitats (Roca, 1996).

4.1) Expectatives de gènere /idees associades

En els següents dos apartats desenvolupo els aspectes que semblen tenir més importància en la construcció de les identitats de gènere per les dones d'aquestes famílies, la maternitat i el treball:

4.1.1) Treball domèstic, de cures i assalariat

El desenvolupament del treball domèstic i de cura dels nens, ancians i malalts ha estat vinculat a les dones i s'ha percebut com a natural. *“Es normal que nos encarguemos de la casa y los hijos nosotras, al fin y al cabo los hemos parido”* (Dolores). La dona és la que dóna a llum, la que es dedica a la cura, a l'espai domèstic, mentre que l'home es troba fora de l'espai domèstic. L'ocupar-se d'aquestes tasques és una expectativa que les dones entrevistades de les dues primeres generacions senten que han de complir. Com veurem més endavant, aquestes idees i expectatives canvien en la tercera generació. En aquest cas, al

tractar-se de famílies amb herència igualitària, en un principi el treball de cures dels pares no ha d'estar directament relacionat amb l'herència, més aviat estaria relacionat amb l'obligació moral. En aquest apartat intento donar una nova perspectiva al paper de la dona com a procreadora, cuidadora i educadora en de la reproducció social de la família (Narotzky, 1991: 464-474).

Segons les meves informants, el pes del treball domèstic i de cura dels fills recau generalment sobre les dones. En el cas de la primera generació, la responsabilitat de les dones sobre les tasques de la llar i la cura dels fills es pràcticament total. Carmen, Dolores i María comencen a conviure amb els seus respectius marits després de casar-se i passen a ser mestresses de casa a temps complet. Al establir-se a Catalunya totes tres tenen alguna o algunes feines fora de casa, però son puntuals i la seva aportació econòmica és vista com una ajuda a la del marit, la principal. "El treball de la dona s'entenia com una mena de prolongació del treball domèstic, o bé, en els casos d'un treball assalariat, com una necessitat imperativa per al sosteniment familiar" (Roca, 1996: 295) Tot i treballar fora de casa, les tasques domèstiques i la cura dels fills eren responsabilitat de les dones. Aquest fet és totalment acceptat entre les entrevistades, per elles era el més "normal" i lògic per la època. "*Él tenía dos trabajos, llegaba a casa, cenaba, dormía un poco y a las seis otra vez trabajando, no podía hacer nada... además era lo normal, lo que nos habían enseñado*" (Carmen). "*Era lógico que yo me quedara en casa, me habían enseñado eso y lo sabía hacer mejor*" (Dolores). És el que van transmetre als seus fills, però Carmen i María reconeixen que les seves idees han anat canviant, que ara no són les mateixes i no les transmetrien de la mateixa manera als seus néts:

Mis hijas, sobretudo la mayor, me ayudaban. Si que es verdad que los chicos no... pero es que yo tampoco se lo dije, no estaba bien visto entonces. Ahora lo haría diferente, ya a mis nietos pequeños les enseño algunas cosas (Carmen).

Yo enseñaba a mi hija a hacer lo que hacía yo para que le sirviera cuando se casara porque seguro que iba a ser ella la que hiciera las cosas de la casa, a mi hijo no importaba [...] Con mi nieta es diferente, ahora las cosas han cambiado y los hombres ayudan más, le enseñaría algunas cosas para que se supiera hacer sus cosas, pero como a mi nieto (María).

Aquestes situacions concorden amb la tendència de l'època: "Els homes eren socialitzats per a fer treballs remunerats i es considerava que les feines de casa no eren per a ells [...] Mares i àvies, s'encarreguen de transmetre el saber, la tradició i

els valors morals constitutius de la vida de família i de les tasques” (Comas; Bodoqué; Ferreres; Roca, 1990: 30-32).

Les tres informants de la segona generació veuen com una imposició aquesta transmissió de rols, manifesten que els hagués agradat que hagués sigut més igualitària entre els gèneres: “*Que me enseñaran todo eso me parecía bien, lo que no me parecía bien es que a mis hermanos no*” (Luisa); “*A mi me obligaban a ayudar por ser mujer, pero a mi hermano nunca le hicieron a hacer nada, no era muy justo*” (Cristina).

Les dones de la segona generació han començat a rebre ajuda de les seves parelles, però en general han sigut elles les que han portat la responsabilitat de les tasques domèstiques i de cures. “*Mi ex me ayudaba a veces... pero la que tenía la responsabilidad era yo*” (Cristina). Les tres van passar de viure a la casa familiar a anar a viure amb el marit després del casament i afirmen que aquests les ajudaven però que el repartiment no era equitatiu. Les tres han tingut una feina assalariada a jornada completa, igual que els seus marits. Segons manifesten, on s’observa la major diferència de repartiment de tasques és en la cura dels fills, que és pràcticament responsabilitat d’elles. Elles s’ocupaven de tot, amb l’excepció de Mari que rebia alguna ajuda, explica que el seu marit (ara ex-marit) l’ajudava amb la filla (la preparava i la portava a l’escola) els matins i els dissabtes quan ella treballava d’hora. Totes tres estan divorciades i Mari i Cristina tenen noves parelles. Mari i Cristina descriuen una situació actual similar en quant al repartiment de les tasques, excloent aquí la cura dels fills ja que no tenen més fills amb les noves parelles.

La situació sembla que canvia a la tercera generació, amb un repartiment més equitatiu d’aquestes tasques, Carme explica sobre això: “*Vamos haciendo, intentamos que los dos hagamos más o menos lo mismo pero no llevamos un control estricto*” (Carme). Només Carme està independitzada i viu amb la seva parella i per tant no puc generalitzar. El que si puc constatar és que la transmissió familiar ha sigut diferent, totes tres informants constaten que no les han instat a ocupar-se de les tasques domèstiques, mes enllà de coses molt particulars com tenir cura de la seva pròpia habitació o ajudes puntuals. I en el cas de tenir germà, la situació ha estat la mateixa per nois com per noies. En ambients festius sembla que les dones de la tercera generació són instades a no ajudar. Carme i Rebeca expliquen com a diferents sopars han intentat ajudar i s’han sentit rebutjades: “*Lo he intentado alguna vez pero no me dejan [...] te apartan y te dicen <<ya lo llevo yo>> y yo al menos siento que*

estorbo” (Carme); “*Yo no ayudo, es que se ponen las mujeres mayores a hacerlo todo y ya no hay ni espacio*” (Rebeca). Això pot ser degut a que les dones de la primera i segona generació encara senten com a un deure complir l’expectativa de dur a terme elles les tasques. També influeix el fet de que les dones de generacions més elevades tenen una autoritat superior sobre les més joves.

He pogut comprovar això a les observacions, he assistit a sopars i dinars familiars (tant en ambient festiu com de diari) i les tasques derivades d’això han sigut dutes a terme quasi totalment per dones de les dues primeres generacions, només amb alguna ajuda masculina molt puntual, com ajudar a parar taula.

Pel que fa al treball de cures es donen dos casos. En la família López, Carmen va cuidar del seu germà des que aquest va emmalaltir fins que va morir, tant ella com Mari afirmen que tot i que podia rebre alguna ajuda puntual la responsabilitat d’aquestes cures era d’ella. A la família León és Luisa la que s’encarrega de cuidar als seus pares, que tot i que no són totalment dependents necessiten d’ajuda puntual. A les entrevistes Dolores, Luisa i Anna m’expliquen que Luisa visita als seus pares freqüentment per ajudar-los amb la casa i els acompanya als encàrrecs, mentre que els seus germans només fan visites puntuals.

En la família López es va donar una situació de treball familiar, una empresa familiar (fruiteria) gestionada per l’avi a on treballaven altres membres de la família.

El concepte “d’economia familiar” està lligat a la historicitat de la família i la possessió per part d’aquesta dels mitjans de producció, entre altres, però són aquests en concret els que m’interessen. Normalment l’accés als recursos, als mitjans de producció i a les possessions familiars són diferents entre els seus membres, i el sexe és un factor que normalment influeix en aquest procés de transmissió, afavorint normalment als homes (Narotzky, 1995: 142- 151). En aquest cas concret els cinc germans (segona generació) van treballar al negoci familiar i Mari a l’entrevista explica que les seves funcions eren diferents depenent del gènere. Mari era la que va assolir més responsabilitat de les dues germanes, ja que va treballar durant més temps que la Cristi, però tot i això cobrava un sou inferior als seus dos germans que van estar treballant tant de temps com ella. L’avi era qui decidia en última instància les tasques que durien a terme els seus fills, col·locant als fills en les tasques de càrrega i descarrega, anar a comprar el gènere... i col·locant a les filles de

dependentes. El primer tipus de feina tenia un horari més curt i estava millor pagat que el segon.

En el cas dels homes, pel contrari, hi ha una relació més forta amb el treball fora de casa. Tot i que no he entrevistat a homes, m'he adonat a les observacions de que han sortit més converses referents al treball assalariat d'homes que de dones i han aparegut recriminacions tant a entrevistes com a observacions referent a dos germans de dues informants que no treballen, Jose i Paco. En el cas de Jose, Mari i Carmen es queixen de que encara viu amb els seus pares i no s'esforça a buscar feina perquè així ja viu bé: *“Podrías pensar que el que tiene peor posición es el Jose porque no trabaja [...] No es que esté menos valorado porque nosotros lo tengamos aparte o lo queramos menos, na' más que el no busca tampoco su... el día de mañana, y eso es una cosa muy importante”* (Carmen). El cas de Paco és similar, Luisa i Dolores es queixen de que no treballa i accepta diners dels seus pares: *“A mí no me parece bien, debería estar trabajando, no que así cuando le hace falta le pide a mis padres en vez de ganarse su propio dinero”* (Luisa).

4.1.2) Maternitat

En la primera i segona generació la maternitat ni es planteja, es dona per segura: *“Yo sabía que tendríamos hijos, si no querías... en esa época mejor no te hubieras casado”* (María); *“Todas las mujeres que conocía querían tener hijos, ni te lo planteas y tu también quieres”* (Dolores) i és que segons l'ideari de l'època *“la funció de dur fills al món és valorada d'una manera màxima i... constitueix el cim en la realització de la dona”* (Comas; Bodoqué; Ferreres; Roca, 1990: 45).

La maternitat per les informants de la segona generació és vista com un impediment en la seva vida laboral, i es queixen de les dificultats que han patit per conciliar la vida laboral amb la maternal. *“Para que una mujer tenga éxito en el trabajo no puede tener familia”* (Mari). Amb l'entrada de ple de la dona al mercat laboral s'ha fet més difícil per aquestes combinar la feina fora de casa, el treball domèstic i de cures, especialment perquè aquesta entrada al món laboral no ha comportat l'entrada dels homes en l'esfera domèstica (Reher, 1996: 366). Aquests problemes derivats de la maternitat i la conseqüent visió negativa adquirida per aquestes dones pot ser una

de les causes de que la idea canviï en la tercera generació, ja que és el que han transmet a les seves filles.

Amb la tercera generació, la nova idea és que ara les dones han d'esperar a estar preparades per tenir un fill (tenir parella estable i estabilitat econòmica) i abans s'han de centrar més en la seva carrera professional per ser bones mares: *“Yo espero que mi hija, si quiere ser madre, lo sea más tarde de lo que lo fui yo...que ya se haya asentado bien, así podrá darles a sus hijos todo lo que necesiten”* (Luisa). En molts casos la maternitat és vista com un problema: *“Yo tuve que renunciar a muchas cosas cuando fui madre”* (Cristina). Així, les informants de la tercera generació no es plantegen tenir fills fins que les condicions siguin les adequades i “normals”: *“A mi me gustaría tener hijos, pero hasta los treinta o así nada, cuando tenga un buen trabajo, bueno lo normal de ahora”* (Rebeca) (Álvarez, 2013: 221-245).

S'ha donat un cas que exemplifica això en la família Cañas. Natàlia, una de les nétes, es va quedar embarassada als 18 anys (no tenia ni feina ni parella estable) i va decidir tenir al nen. Aquest embaràs no va ser ben rebut per la seva família, creien que era massa jove, que no estava preparada i que això repercutiria negativament en la seva vida, la seva carrera i en la vida del seu futur fill. Va patir un avortament natural i no va arribar a tenir un fill però, tot i això, donada la reacció de la seva família davant l'embaràs, podem deduir que aquest fet no va agradar a la seva família.

En el cas masculí, la paternitat juga un paper molt més secundari: *“Los hombres están como más desvinculados con esto de los hijos”* (Luisa) ; *“No se exige lo mismo de los hombres que de nosotras, con que se ocupe un poquito de los hijos ya está bien”* (Cristina). Està ben vist que ara els homes s'ocupin dels fills i ajudin però no se'ls exigeix.

5) Construcció de les jerarquies dins de les famílies

Les jerarquies dins de les famílies estudiades es construeixen a partir de la generació, l'edat, el vincle de parentiu, l'estat civil, el moment en el cicle de vida en el que es troba la persona i el gènere, que influeix als anteriors actuant com a categoria transversal. La posició jeràrquica que atorga el gènere dependrà del grau d'adequació a la norma que presenti el familiar. Passaré a explicar les categories una a una:

a) Generació i edat

Els familiars de major edat i/o d'una generació superior adquiriran un poder més elevat (Estrada, 1998: 251) dins de la família. Per tant, la parella fundadora (els avis de cada família) son els referents, gaudeixen de la posició més alta en la jerarquia familiar. Hi ha diferències entre l'home i la dona de la parella. Com veurem, en aquestes famílies els homes gaudeixen d'una jerarquia més elevada que les dones, per tant els avis representen la màxima autoritat i funcionen com a caps de família seguits de les àvies. He pogut comprovar això amb el treball de camp, apart del que han expressat les informants directament: *“El referente de mi familia es mi abuelo, es como el más importante”* (Rebeca) o *“El cabeza de familia es mi padre”* (Luisa). Els avis es col·loquen sempre al cap de la taula en els sopars i dinars, tant festius com no, i que l'aniversari de l'avi sol ser un esdeveniment de gran importància per les famílies comparat amb altres aniversaris. Les avies estarien per darrere dels avis en la jerarquia, encara son preses com a referents per la família però no arriben a tenir tanta importància com els seus marits. Comparant amb els mateixos exemples, el seu lloc a la taula és al costat del marit però no al cap, i tot i que l'aniversari de les àvies és més festejat que la de la resta de parents no ho és tant com el dels avis: *“Nosotros siempre celebramos el cumpleaños de los abuelos, toda la familia junta, el de los demás ya depende de cada uno y no todos se celebra [...]Para el de mi abuela es algo más tranquilo y para mi abuelo más grande.”* (Anna).

Com l'autoritat decau amb una menor edat, observem que els següents en la jerarquia són els fills i per últim els néts.

b) Vincle de parentiu i estat civil

Pel que fa al vincle del parentiu, la consanguinitat juga un paper important: Tenen més pes els consanguinis dins de les famílies. Qualsevol persona que neix dins de la família és automàticament familiar pel fet de tenir la mateixa sang. Quan un consanguini introdueix a la seva parella (i al fill o fills d'aquesta en alguns casos) no passen a ser considerats família directament, es troben a una posició ambigua en la que participen de les coses que fa la família però no és consideren encara com a tal. Trobem exemples a les famílies López i León, on les parelles (no casats) d'alguns membres no han estat considerat familiars per tots els informants (veure annex). Hi

ha un procés o unes vies perquè aquestes noves persona sigui considerada família, tot i que la seva jerarquia serà més baixa que la d'un consanguini. Aquestes son:

1) Matrimoni: Quan un consanguini es casa amb la seva parella aquesta és introduïda de manera oficial a la família, si és que no ho havia fet abans per altres vies.

2) Grau d'afinitat personal i quotidianitat de les relacions: Com millor caigui la nova persona i més immers estigui en la quotidianitat de la vida familiar més facilitat tindrà per ser considerat família. Un exemple seria el de la família Cañas, Luís Alberto i Cristina no estan casats però porten tretze anys convivint junts i les tres informants d'aquesta família el consideren un familiar: *"Para mi es como mi padre, casi he estado más tiempo con él que con mi propio padre, he crecido con él... desde que me acuerdo África y él ya estaban conmigo"* (Rebeca). María no considera família a la filla de Luís Alberto, África, degut a la seva poca relació.

3) Ser pare d'algun consanguini: En aquestes famílies si una persona és pare d'un consanguini, tot i que s'hagi produït una separació o un divorci, es continua considerant un familiar. En les famílies estudiades s'han produït tres divorcis en total, els de les tres informants de la segona generació de cada família. Cada informant ha tingut fills amb la seva ex-parella i aquestes persones encara son considerades família per la majoria de les informants. L'excepció es dona en la família Cañas, Cristina i María no consideren família a l'ex-marit de la primera degut a la seva mala relació.

5.1) El gènere en la construcció de les jerarquies

Com ja he avançat a l'apartat anterior, el gènere és una categoria transversal. El gènere influeix a la jerarquia dins de les relacions familiars a partir de l'adequació o l'allunyament de la norma, és a dir, hi ha unes expectatives de gènere, unes idees associades a cada gènere, en aquestes famílies, com més s'apropi la persona a aquestes expectatives més alta serà la seva posició a la jerarquia dintre del seu gènere. Es tracta de famílies amb una estructura patriarcal, podem deduir que per tant en un principi el ser home afavorirà a adquirir un estatus més alt.

Començaré explicant els conceptes teòrics en els que m'he basat més detingudament per després explicar com aquests es relacionen amb el gènere i les idees associades a aquest:

5.1.1) Construcció de la norma

La doxa, en la mesura que és acceptació inconscient d'idees que reproduïxen l'ordre social (Bourdieu; Eagleton, 2003: 299), dóna raó de la interiorització de la norma. És, per tant, la base per al desenvolupament amb normalitat dels individus i condició de possibilitat per als processos de normalització. O, el que ve a ser el mateix, genera habitus, que, en paraules de Bourdieu, són “sistemes de disposicions duradores i transferibles, estructures estructurades predisposades per a funcionar com estructures estructurants, és a dir, com a principis generadors i organitzadors de pràctiques i representacions que poden estar objectivament adaptades a la seva finalitat sense suposar la recerca conscient de finalitats i el domini exprés de les operacions necessàries per a assolir-los, objectivament <<regulades>> i <<regulars>> sense ser producte de l'obediència a regles, i, al mateix temps que tot això, col·lectivament orquestrades sense ser producte de l'acció organitzadora d'un director d'orquestra" (Bourdieu, 1991). L'habitus engendra conductes normals, al mateix temps que és generació i regeneració del poder (Bourdieu, 1991: 97 i 99). El concepte d'habitus afirma que la normalitat genera i sosté l'ordre de poder.

Per la doxa, s'explica la interiorització de la norma, per la violència simbòlica, s'explica la interiorització de la normalitat. Referint-se als mecanismes culturals pels quals s'exerceix la dominació, Bourdieu ens porta al nivell on les formes de poder s'estableixen com allò normal. La violència simbòlica opera en l'àmbit de les emocions sense passar necessàriament per la voluntat. La violència simbòlica inscriu les lleis socials en el propi cos, biologitzant l'ordre de poder (Bourdieu, 2003: 22 i 24). Això és perquè les formes de poder, un cop normalitzades, deixen de requerir cap justificació i esdevenen construccions socials naturalitzades (Bourdieu, 2003: 22 i 37).

Arribats a aquest punt, tenim, d'una banda, que en la corporeïtat s'inscriu el poder i que el pensament està relacionat amb el poder. De l'altra, que la intimitat i la comunitat són creacions de l'ordre de poder i que, al mateix temps, el reforcen. En conseqüència, crec que podem generalitzar la idea per la qual sostenim que el poder és normal i que la normalitat és dominació arribant a la conclusió de que la totalitat de la vida i les relacions socials són construccions de poder.

5.1.2) Construcció de les jerarquies segons el gènere

Puc concloure amb que complir amb les expectatives de gènere, el que s'associa al gènere, és adequar-se a la norma, i com més s'adeqüi una persona a la norma més estatus i autoritat adquirirà dintre del seu grup (grup de generació i edat, sexe, vincle de parentiu...).

En el cas del treball domèstic i de cures, com més s'adeqüi una dona a la norma més estatus tindrà dintre del seu grup. En aquest cas les expectatives per les dones de les dues primeres generacions era de que s'ocupessin elles d'aquestes tasques de la millor manera possible, així ho han manifestat les informants:

Desde pequeña te enseñaban a que eras tu, por ser chica, la que se tendría que ocupar de estas cosas (Cristina).

Hay veces que no llegaba a ocuparme de todo y pues tenía la casa un poco peor... no me gustaba que vinieran familiares y lo vieran porque se supone que una mujer tenía que llevar su casa bien” (María).

La majoria de les informants s'adeqüen a la norma en aquest aspecte i segons m'han explicat son vistes amb bons ulls per part dels seus familiars. Estan orgullosos de la feina que han fet i creuen que la seva família pensa el mateix, amb excepció d'un cas, el de Mari. Mari opina que la referent femenina de la seva generació, i que per tant ocupa una posició més alta en la jerarquia que ella, és la seva germana Cristi, que s'adequa millor a la norma: “*Mi hermana es la perfecta [...] lleva su casa muy bien, es buena madre y buena esposa*” mentre que ella s'allunya: “*Yo no he hecho lo que se supone que debe de hacer una buena ama de casa [...] Siempre intenté tener la casa bien, pero no me mataba*” (Mari.)

En el cas masculí, l'adequar-se a la norma és ser un home “treballador” i portar un sou a casa, o com a mínim intentar-ho, que permeti mantenir a la família. L'home que no te feina i no la busca s'allunya de la norma i això repercuteix negativament en la seva posició dins de la jerarquia.

En el cas de la maternitat, tot i que hagin canviat les expectatives, les dones d'aquestes famílies encara senten que les han de complir per satisfer a la seva família en aquest sentit. La norma ha canviat, però en ambdós casos el allunyar-se d'ella repercutirà negativament en el estatus de la dona. En les dues primeres generacions la norma era tenir fills al casar-se, era el que tocava fos quina fos la situació, mentre que en la tercera generació la norma és que, si es volen tenir fills, es tinguin quan la dona està “preparada” (parella estable, poder adquisitiu suficient, bona feina...).

En el cas dels homes, la paternitat juga un paper molt més secundari i no considero que hi hagi una norma suficientment concreta en aquestes famílies que pugui destacar a aquest treball.

6) Conclusions

Tot i que ja he anat tractant alguns d'aquests canvis al llarg del treball, faré una síntesi de l'evolució dels papers d'home i dona a les famílies i de la influència de l'ideari franquista en aquest apartat.

La construcció binària del gènere es manté, tot i que les idees i expectatives associades a cada gènere han anat variant amb els anys i les generacions, sobretot en el cas de les dones i la maternitat i el treball. “Les transformacions han afectat a les dones més directament que a cap altre membre de la família” (Reher, 1996 :362).

Es produeix una mobilitat en la relació àmbit domèstic - àmbit públic en quant als gèneres. La dona de la primera generació es queda a l'espai domèstic. Després de casar-se totes es fan mestresses de casa i s'encarreguen de la cura dels fills, tot i que en moments puntuals treballen fora de casa, aquesta aportació econòmica sol ser inferior a la del marit i és vista com a una ajuda, sent el sou del marit la principal aportació econòmica a la llar, i quan la situació econòmica millora és la dona la que torna a la casa. La dona de la segona generació es mou de l'espai domèstic, surt més a l'esfera pública però encara s'ha de fer càrrec de l'espai domèstic en la major part. Tot i que en els meus casos d'estudi les tres dones han treballat sempre fora de casa de manera continuada i amb jornades laboral complertes, els seus han seguit sent inferiors, i la seva aportació econòmica encara és vista com a complementària de la del marit, sent aquesta darrera l'aportació principal. “Al 2012 [...] les dones continuen tenint sous més baixos que els homes [...] Així com les dones han entrat massivament en l'àmbit laboral, els homes no han fet el mateix en l'àmbit de les cures” (Álvarez, 2013: 224). En la tercera generació la divisió espai públic-espai domèstic sembla tenir una tendència més igualitària, però no puc arribar a una conclusió concreta ja que només una de les informants està independitzada. Podem dir que les dones d'aquestes famílies es van movent de l'espai domèstic (sense abandonar aquest) al públic amb el pas dels anys i els homes al contrari, es mouen de

l'espai públic al domèstic, però la seva incursió al domèstic sembla no ser encara molt gran.

Com ja he avançat abans, l'ideari franquista i el discurs normatiu del període han influït en les relacions familiars d'aquestes famílies, sobretot en la primera generació. Aquesta influència s'ha transmès a les següents generacions però de manera més diluïda. "Els canvis i les continuïtats es reflecteixen també en les històries de vida [...] el franquisme instaurarà tot un conjunt de codis morals [...] els canvis que s'han esdevingut en la vida política i els valor socials tenen impacte sobre el tempo individual" (Comas; Bodoqué; Ferreres; Roca, 1990: 14). Això es pot observar sobretot en els aspectes que he destacat, el treball i la maternitat. En el cas del treball, les primeres generacions mostraven més marcada la idea de la bona mestressa de casa i l'home que té la responsabilitat de treballar a fora i mantenir a la seva família. Pel que fa a la maternitat, ha passat de ser obligatòria i central en la vida de les dones a ser més una opció personal de cada dona (tot i que també amb les seves restriccions) i de menys importància.

Hem pogut veure l'evolució de les idees associades a cada gènere amb el pas de les generacions i com la influència franquista ha anat minvant. Hem passat d'una primera generació molt influenciada a una segona entre mig que ha començat a trencar amb el model de l'ideari franquista, fins a una tercera que, tot i tenir alguna influència encara, pot presentar un nou model en les relacions familiars i de gènere.

7) Bibliografia

ÁLVAREZ, BRUNA (2013) “La maternidad: entre la decisión individual y/o la obligatoriedad social” a LÓPEZ, CARMEN; MARRE, DIANA; BESTARD, JOAN (eds.) (2013) *Maternidades, procreación y crianza en transformación*. Barcelona: Bellaterra. Pàg. 221-245.

BOURDIEU, PIERRE (1991) [1980] “Estructuras, habitus, prácticas” a *El sentido práctico*. Madrid: Taurus. Pàg. 91-111.

BOURDIEU, PIERRE (2003) [1998] *La dominación masculina*. Barcelona: Anagrama.

BOURDIEU, PIERRE; EAGLETON, TERRY (2003) [1994] “Doxa y vida cotidiana. Una entrevista” a ZIZEK, SLAVOJ. (Comp.) *Ideología. Un mapa de la cuestión*. Mèxic: FCE. Pàg. 295-308.

COMAS, DOLORS; BODOQUÉ, IOLANDA; FERRERES, SÍLVIA; ROCA, JORDI (1990) *Vides de dona: Treball, família, i sociabilitat entre les dones de classes populars (1900-1960)*. Barcelona: Fundació Serveis de Cultura Popular; Alta Fulla.

ESTRADA, FERRAN (1998) “La casa com a institució social” a *Les Cases pageses al Pla d’Urgell: família, residència, terra i treball durant els segles XIX i XX*. Lleida: Pagès. Pàg. 199-302.

GUBER, ROSANA (2004) [1991] *El salvaje metropolitano*. Buenos Aires: Paidós.

MALINOWSKI, BRONISLAW (1973) [1922] “Introducción: objeto, método y finalidad de esta investigación” a *Los Argonautas del Pacífico Occidental*. Barcelona: Península. Pàg. 19-42.

MOORE, HENRIETTA (1991) *Antropología y feminismo*. Madrid: Cátedra; València: Universitat de València; Madrid: Instituto de la Mujer.

NAROTZKY, SUSANA (1991) “La renta del afecto: ideología y reproducción social en el cuidado de los viejos” a PRAT, JOAN.; MARTÍNEZ, UBALDO.; CONTRERAS, JESÚS.; MORENO, ISIDORO. (Eds.) (1991) *Antropología de los pueblos de España*. Madrid: Taurus. Pàg 464-474.

NAROTZKY, SUSANA (1995) *Mujer, mujeres, género. Una aproximación crítica al estudio de las mujeres en las Ciencias Sociales*. Madrid: CSIC. Pàg. 142-151.

ORTNER, SHERRY (1979) “¿Es la mujer con respecto al hombre lo que la naturaleza con respecto a la cultura?” a HARRIS, OLIVIA; YOUNG, KATE (comp.) (1979) *Antropología y Feminismo*. Editorial Anagrama. Pàg. 109-131.

REHER, DAVID S. (1996) *La familia en España. Pasado y presente*. Madrid: Alianza Editorial.

ROCA, JORDI (1996) *De la pureza a la maternidad: la construcción del género femenino en la postguerra española*. Madrid: Ministerio de Educación y Cultura.

ANNEX

a) Les informants

Família 1

Carmen: 74 anys. Jubilada, anteriorment mestressa de casa. Està casada i té cinc fills amb el seu marit José. Actualment viu a Hospitalet de Llobregat amb el seu marit i el seu fill Jose. És la mare de Mari i l'àvia de Carme.

Mari: 49 anys. Dependent de botiga - xarcuteria. Està divorciada i té una filla. Actualment viu a Cornellà de Llobregat amb la seva parella Toni i esporàdicament amb els fills d'aquest. És la filla de Carmen i la tieta de Carme.

Carme: 22 anys. Cambrera. Conviu amb la seva parella a Guissona. És la néta de Carmen i la neboda de Mari.

Família 2

Dolores: 73 anys. Jubilada, anteriorment mestressa de casa. Està casada i té tres fills. Actualment viu a Hospitalet de Llobregat amb el seu marit Pedro. És la mare de Luisa i l'àvia d'Anna.

Luisa: 46 anys. Xarcutera. Està divorciada i té dos fills amb els quals conviu a Esplugues de Llobregat. És la filla de Dolores i la mare d'Anna.

Anna: 16 anys. Estudiant. Conviu amb la seva mare i el seu germà a Esplugues de Llobregat, esporàdicament conviu amb el seu pare, també a Esplugues de Llobregat. És la filla de Luisa i la neta de Dolores.

Família 3

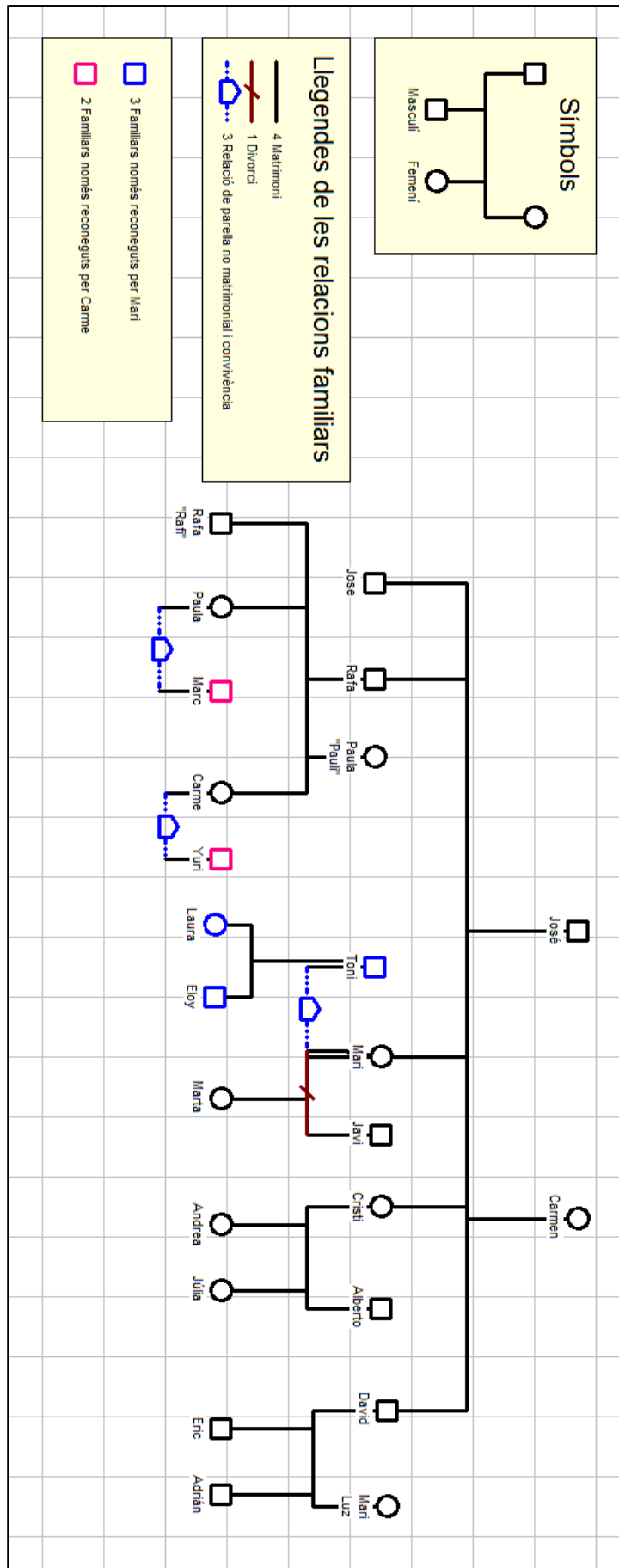
María: 65 anys. Jubilada, anteriorment mestressa de casa. Actualment conviu amb el seu marit Francisco a Hospitalet de Llobregat, amb qui té tres fills. És la mare de Cristina i l'àvia de Rebeca.

Cristina: 38 anys. Dependent de botiga de roba. Està divorciada i té una filla. Actualment conviu amb la seva filla, la seva parella Luís Alberto i esporàdicament amb Àfrica, la filla d'aquest, a Hospitalet de Llobregat. És la filla de Maria i la mare de Rebeca.

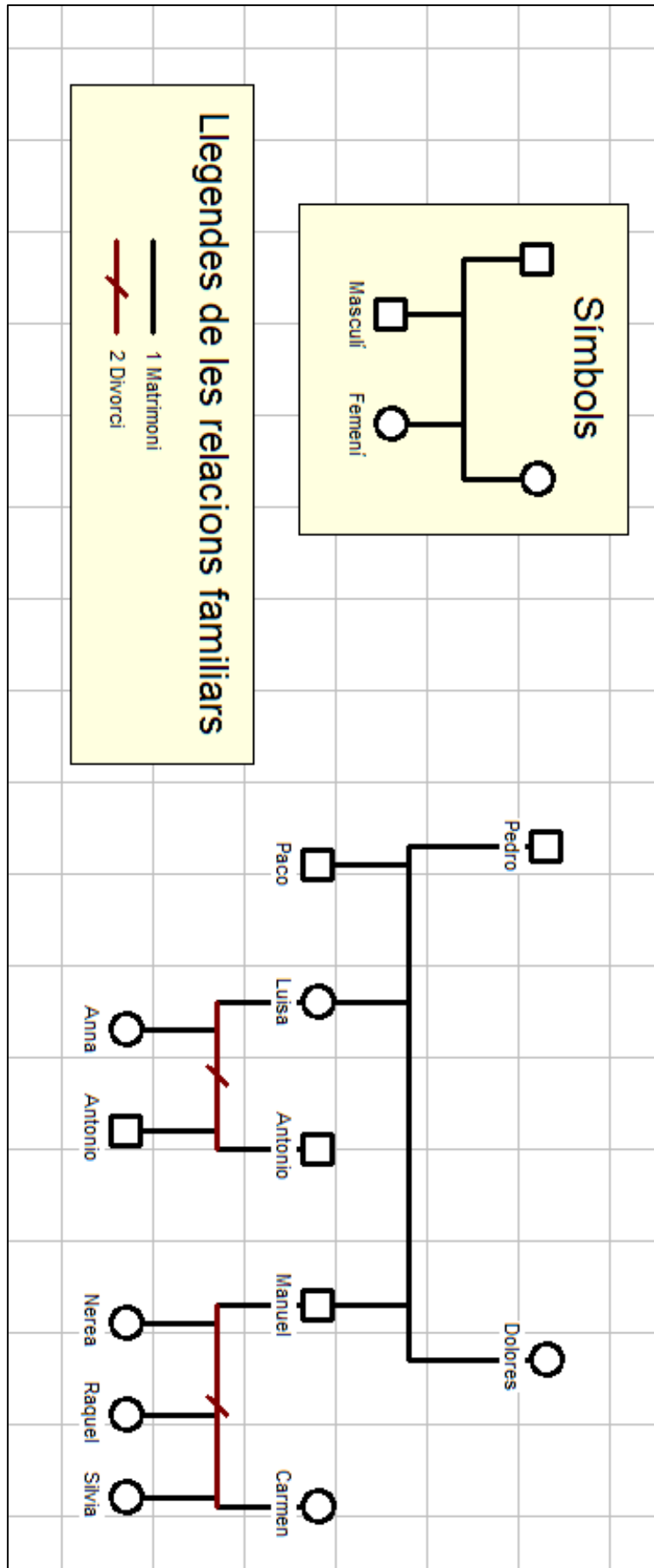
Rebeca: 16 anys. Estudiant. Conviu amb la seva mare, la parella de la seva mare i esporàdicament amb la filla d'aquest. Visita regularment al seu pare però no hi conviu. És la néta de María i la filla de Cristina.

b) Les famílies

Família López

Família León

**Família
Cañas**

